

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 4 - Number: 14, p. 97-106, Winter 2020

Engelli Bireylerin Gündelik Hayat Stratejisi Olarak “Wheelchair Dancing” Deneyimleri

“Wheelchair Dancing” Experiences of Persons with Disabilities as a Daily Life Strategy

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.815418>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliř Tarihi /
Article Arrival Date
23.10.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.12.2020

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2020

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Demir
Sinop Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
ayseguldemir@sinop.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-7328-4492>

Öz

Gündelik hayat, toplumda kurumsal mekanizmalar ile bireyin yapıp ettiklerinin sosyal gerçekliğe için bir şekilde birbiriyle ilişkisel olarak bağlantısını yansıtmaktadır. Engelliler, gündelik hayatlarında kendi varoluş ve hak mücadelelerini dans aktivitesinde pratik olarak görünür hale getirmektedirler. Bu bilgiler ışığında çalışmada, kuramsal olarak Pierre Bourdieu'nun düşüncelerinden faydalanılmaktadır. Özellikle, “strateji” kavramı çalışmanın temel belirleyici noktası olmaktadır. Çalışma, sosyolojide kullanılan nitel araştırma yöntemine dayanmaktadır. Çalışmada araştırma teknikleri olarak iki yol izlenerek hem içerik analizi hem de derinlemesine görüşme kullanılarak verilerin betimsel analizi yapılmaktadır. Çalışmanın örneklemini oluşturan Wheelchair Dance Project (Tekerlekli Sandalye Dansı Projesi), İzmir ilinde oluşturulmuş fiziksel engelli bireylerin aktör oldukları ve hayata geçirilen bir dans projesidir. Bu proje ekibinde yer alan dansçılar, eğitmenler, müzisyenler tümüyle gönüllülük esasına dayanarak faaliyet göstermektedir. Bu ekipte toplam olarak 14 dansçı yer almaktadır. Çalışmada katılımcıların demografik özellikleri belirlenmiştir. Çalışmaya gönüllü olarak katılan 4 kişi (3 kadın ve 1 erkek) ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler esnasında ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Katılımcıların yaş aralığı 31-35 arasında değişmektedir. Katılımcılardan medeni durum olarak 2 kadın bekar ve 1 kadın boşanmış; 1 erkek ise bekar. Katılımcıların tamamı Karşyaka ilçesinde ikamet etmektedir. Görüşmeler sonrasında verilerden elde edilen bulgular; “Gündelik Hayat”, “Engellilik ve Strateji”, “Wheelchair Dancing Project” olarak belirlenen temalar çerçevesinde görsel materyal deklanşör kullanılarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, Wheelchair Dance Project (Tekerlekli Sandalye Dans Projesi), engelli bireylerin stratejik olarak dans aracılığıyla sosyalleşmesinin ve bedenlerini yeniden inşa etmelerinin en somut örneğini teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gündelik Hayat, Strateji, Engelliler, Wheelchair Dancing, Handikap

Abstract

Everyday life reflects the relational relationship between institutional mechanisms in society and what an individual does and what they do is inherent to social reality. Disabled people make their struggle for existence and rights practically visible in their daily life in dance activities. In the light of this information, theoretical thoughts of Pierre Bourdieu are used in the study. In particular, the concept of “strategy” is the main determining point of the study. The study is based on the qualitative research method used in sociology. In the study, descriptive analysis of the data is carried out using both content analysis and in-depth interviews by following two ways as research techniques. The Wheelchair Dance Project, which constitutes the sample of the study, is a dance project created in Izmir, where physically disabled individuals are actors. The dancers, instructors and musicians in this project team work entirely on a voluntary basis. This team includes a total of 14 dancers. Demographic characteristics of the participants were determined in the study. In-depth interviews were conducted with 4 people (3 women and 1 men) who participated in the study voluntarily. A voice recorder was used during the interviews. The age range of the participants varies between 31-35. Marital status of the participants was 2 women single and 1 woman divorced; 1 men are single. All of the participants reside in Karşyaka district. Findings obtained from the data after the interviews; It is evaluated using visual materials within the framework of the themes determined as “Daily Life”, “Disability and Strategy”, “Wheelchair Dancing Project”. In conclusion, the Wheelchair Dance Project is the most concrete example of the socialization and body rebuilding of disabled individuals strategically through dance.

Keywords: Everyday Life, Strategy, Disabled People, Dancing Wheelchair, Handicapped

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Demir, A. (2020). Engelli Bireylerin Gündelik Hayat Stratejisi Olarak “Wheelchair Dancing” Deneyimleri. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, Year: 4, Number: 14, Winter, p. 97-106.

1. GİRİŞ

Gündelik hayat, soyut ve nicel bir zaman etrafında dönerken vazgeçilmez bir unsur haline gelmektedir. Bu birbirine benzeyen ve beşerî zaman, çalışma zamanının ölçüsü olarak benimsendiği anda kendisini kabul ettirmektedir. Gündelik zaman, gündelik olanın bütün yönlerini işin mekân içindeki organizasyonuna (uyuma zamanı, uyanma zamanı, yemek zamanı, özel hayata ayrılan zaman, ebeveynlerin çocuklarla geçirdiği zaman, boş zaman, eğlenme zamanı, ev içi diğer ilişkilere ayrılan zaman vb.) eşdeğer tutmaktadır. Ayrıca biyolojik faktörler de bu ritim içerisinde söz konusu olmaktadır. Gündelik hayat gerek kozmik gerekse hayati olan gece-gündüz, aylar ve mevsimler gibi büyük ritimlerle kesintiye uğramaktadır (Lefebvre and Regulier, 2005).

Yani gündelik olarak nitelenen her durum, çatışma eksenli bir birliktelik etrafında dönmektedir. Bir taraftan biyolojik ritimler diğer taraftan türdeş zamanla ilişkili tekrara dayalı süreç arasında gerçekleşen çatışmalı birlik meydana gelmektedir (Güven, 2008).

Gündelik hayatta belli bir toplumsal kanun, bedene ve bunun uzuvlarına hâkim olmaktadır ve bedenleri, değişikliklere göre düzenlenmekte ve bunlar üzerinde işlem görmektedir. Bedenler, toplum tarafından inşa edilen kodlara uydukları sürece beden olurlar. Dolayısıyla toplumsal simgelerin aygıtları tarafından yazılmamış, yeniden oluşturulmamış, eğitilmemiş ve tanımlanmamış bir bedenin nerede ve hangi zamanda varlık gösterdiği belirsiz olur (Certeau, 1990).

Her insan gerek ötekilerle birlikte yaşıyor olmaktan gerekse içinde yaşadığı toplumun yapısını geçirdiği değişimlerden ve gerekse de kendisinin ve öteki insanların biyolojik, fizyolojik ihtiyaçlarından ötürü (örneğin yeme içme ya da soğuktan, sıcaktan korunma mecburiyeti) zaten belli bir ölçüde zorlamalara maruz kalmaktadır. Bu zorlayıcı nedenler ve kaçınılmazlıklar arasında insanların karar alabilme bakımından kendilerine kalan gündelik alanları ve onların özgürlüğü, son tahlilde, zorlayıcı çeşitli erkler arasında kurulmuş olan az çok esnek ve değişebilir bir dengeyi, şu veya bu biçimde kurma imkânlarıyla belirlenmiş bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli zorlama türlerinin birbirleriyle olan ilişkileri, aralarındaki dengeler ve birbirlerine göre konumları, insanlığın gelişiminin değişik basamaklarında olduğu kadar aynı basamaktaki sosyal sınıf ve katmanlar arasında da farklılıklar göstermektedir. Dolayısıyla da insanların gerek tek başlarına gerekse bir sosyal topluluk halinde karar alma imkânları, yani özgürlükleri de farklı farklı olmaktadır (Elias, 2000).

Gündelik hayatta da insanlar neredeyse her zaman, önemlerini abartan ve böylece rol oynamayı başaran mistifikatör olarak davranmaktadır. Oyun kimi zaman kabadır, kimi zaman son derece inceliklidir. Oyun yükümlülük alır, tehlikeye atma riski de vardır ve ciddi bir iştir. Oyun da roller sonuna kadar sürdürülmelidir. Bunlar, aktörün yorulduğunda ya da kötü oynadığını hissettiğinde terk edebileceği saf roller değildir. Rol hakikati sürdürür ve hakikat kadar gerçek olduğu için oyun olasılığı keşfeder. Örneğin bir komedi de samimiyet soyut olarak dışlanmaz; dahası, samimiyete bir şeyler gerçek bir şeyler bir durumun, bir eylemin, elde edilecek bir etkinin bilincini ekleyerek onu gerekli kılar. Gündelik hayat tam da bu şekilde tiyatroya benzer. Bir oyunda gerçek, seyirciler için yaşam özetlenebilir, yoğunlaştırılabilir ve temsil edebilir (Lefebvre, 2010).

Gündelik hayat, toplumda kurumsal mekanizmalar veya yapısal etkenler ile bireyin yapıp ettiklerinin sosyal gerçekliğe için bir şekilde birbiriyle ilişkisel olarak bağlantısını yansıtmaktadır. Engelliler, gündelik hayat içerisinde hem birey olarak yapıp ettikleri hem de toplumsal olarak kurumsal mekanizmalar veya yapısal etkenler sebebiyle oluşan birtakım kısıtlanmaların üstesinden gelebilmek adına strateji geliştirmektedirler. Bu stratejiler bazen ekonomik, politik mecralarda gerçekleşirken bazen de sosyal-kültürel aktiviteler olarak karşımıza çıkabilmektedir. Engelliler gündelik hayatlarında kendi varoluş ve hak mücadelelerini dans aktivitesinde pratik olarak görünür hale getirmektedirler.

Tarihsel olarak, Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkışından bu yana, engelli beden ötekileştirilmiş ve toplumdan dışlanmıştır. Bir sanat formu olarak engelli bedenin danstan dışlanması, dansın bir kanal olduğu anlaşıldığından çok yakın zamana kadar bu değer sistemini sürdürmüştür. Dans, sosyal değerleri ifade etmek ve pekiştirmek için bakıldığında engellilerin genel kabulüne doğru bir hareket, normatifin sanatsal ifade yoluyla yeniden tanımlanması olarak görülebilir. Özellikle bütünleşmiş dans, profesyonel dans olarak her performansına içine alacak kadar her seviyede engelli bedenleri içeren bir tür olarak kurulmuştur. En geniş bağlamında, bütünleşmiş dans her normatifin dışında kabul edilen ve bu nedenle engelliler olarak kategorize edilen dünyada var olmanın fiziksel, duyuşsal ve entelektüel yollarını kapsayabilir (Mcgrath, 2013).

Biraz tartışmalı ve hoş olmamasına rağmen, klasik ve grotesk bedenler arasındaki geleneksel ikilik devam etmektedir. Tarih bize engelli dansçıların algısının geliştiğini ve engelli dansçıları olan

gönüllülerin burada anahtar olduğunu öğretmektedir. Fakat hala birçok cephede eleştiriye açık bir konu olarak durmaktadır. Dansta "ötekilik" engelli ve engelli olmayan dansçıların göze çarpmasa da etiketlenmesi ile vurgulanabilir. Bu, engelli oyuncunun engelli olmayan kişiyle karşılaştırılabileceği algısını pekiştirmektedir. Dahası, eğer engelliliğin kendisi çok belirgin bir şekilde odaklanmışsa, bu nedenle tuzaklara veya bariz klişeye düşüyorsa, bu tür performansa 'fedakârlık sanatı' da denilebilir. Bununla birlikte, engelli dansçılar güçlerini konumlarından alırlar. Konumlarından, engelliliklerinden söz etseler de konuşmasalar da kendilerini güvenilir dansçılar olarak gösterebilirler. Bu, engelli insanların eşit olmayan varlıklar olduğu görüşüne karşı koymaya yardımcı olur ve izleyicilerin engelliliği ve aktörü veya kişiyi önce görmelerini sağlar. Performans, engelliliğin bireyi küçültmek yerine benzersiz güzellikte yetenekler sunabileceğini ve böylece otomatik engellilik denkleminin ortadan kaldırılmasına yardımcı olabileceğini göstermektedir. Ayrıca bu, engelli olmayan kişilerin kendi güvenlik açıkları veya güvenlik açıkları hakkında bir şekilde bilgilendirildikleri anlamına da gelmemektedir (communitydance, 2009).

Engellilik çalışmaları ve teorileri öncelikle kültür teorisyenleri ve sosyologlar tarafından ifade edilmektedir. Ancak dans ve engellilik bu çalışmanın odağı olduğu için dans alanından gelen girdiler bu çalışma için çok önemlidir. Dahası, dans bedenle ilgili çelişkileri besleyen bir alandır ve bu nedenle engellilik teorileri üzerine daha fazla araştırma yapmak için verimli bir zemin oluşturulması gerekmektedir. Dans ve engellilik arasındaki ilişkinin beden, fiziksel yetenek, öznellik ve kültürel görünürlük konularındaki sosyal yapıları keşfetmek için zengin olması engellilik konusunu derinleştirmektedir. Kısa süreli engellilik deneyimini anlatırken, engelli bedenin genellikle gözden kaçtığını ve dolayısıyla herhangi bir edimsel yönün beklentileri altüst eden radikal bir eylem olduğu ortaya koyulmaktadır (Panagiotara, 2007).

Engelli bireylerin dahil olduğu dans, dansın zihin, beden ve ruhu iyileştirmek için psikoterapötik bir araç olarak kullanıldığı dans terapisi olarak yorumlanma eğilimi taşımaktadır. Tersine, uyarlanmış dans, engelli bireyler için eşit katılım fırsatlarını teşvik etmek için dans etkinliklerini ve engeli çevreleyen tutum ve davranışları ve dans faaliyetlerini uyarlamakla ilgilidir. Dansın terapötik faydaları olabilir. Ancak engelli katılımcıların dans eğitimine dahil edilmesinde öğretmenler veya katılımcılar tarafından 'terapi' olarak görülmemektedir (Benjamin, 2002).

Toplumun insanları, bilişsel ve fiziksel normların belirlenmiş standartlarına göre karşılaştırma ve kategorize etme eğilimi, yeteneklilik olarak tanımlanan şeydir. Toplumun koyduğu normlardan sapan bireyler anormal, engelli, kusurlu veya hasta olarak algılanmaktadır. Engellilik, kişinin kimliğinden ayrılamaz hale gelerek kişi engelliliğinden dolayı 'acı çekiyor' olarak algılanmaktadır. Toplumun engellilik görüşünde iki model belirgindir. Yürüme gibi bir şeyi yapamamayı vurgulayan işlev ve dış görünüş, engelliliğin korku, acıma, merhamet veya kaçınma gibi duygusal tepkilere yol açtığını nasıl gördüğünü yansıtmaktadır. O halde engelliliğin ortaya çıkması, kişinin dans edememesine ilişkin varsayımların temelini oluşturmaktadır (Zitomer and Reid, 2011).

Dans, bedensel engellerine rağmen, bir bedenin nasıl görünmesi ve nasıl hissetmesi gerektiğine dair kültürel ve normatif standartları sorgulamak için fırsatlar da sağlayabilir. Günlük hayatta bedensel deneyimlerimiz çoğu zaman yüzeyin altında gizlidir. Ancak dansta beden paylaşılır. Yani somatik deneyimler eğlenceli, yaratıcı ve etkileyici bir şekilde paylaşılır. Bu anlamda dans, sosyal bir buluşma alanıdır. Bedensel düzeyde birbirimizle anlamları paylaştığımız bir yerdir. Özel ve halkın bulunduğu bir yerdir. Dans aracılık eder ve toplumsal anlamları inşa etme ve yapıbozuma uğratma gücüne sahiptir. Sabit kimliklerin ve normatif standartların birdenbire istikrarsız ve belirsiz hale geldiği alanlar yaratma potansiyeline sahiptir. Bunun nedeni, dansın her zaman akış halinde olan somutlaşmış, yaşayan bilgi üretmesidir (Kuppers, 2003).

Albright'a göre, "dans ve engelliliğin kesişimi, sağlık ve kendi kaderini tayin gibi baskın kültürel paradigmalarımızın çoğunda yer alan bedenin fiziksel yeteneği, özneliği ve kültürel görünürlüğünün örtüşen yapılarını keşfetmek için olağanüstü zengin bir alandır" (Albright, 2001).

Curtis'e göre (1988), dans burada engelli bedenin özgürleşmesine yardımcı olabilir. Çünkü dans, birinci olarak bedensel düzeyde birbirimizle anlam paylaştığımız ve ifade ettiğimiz yerdir. İkinci olarak ve daha da önemlisi yaşayan ve nefes alan bedensel benliklerle iletişim kurarak "farklılığın estetiğini" yaratma fırsatları sağlar. Bu, hepimizin "dans eden bedenler" olduğumuz anlamına gelir. Aslında hepimiz neşeli eylemleriz, kendi içlerinde savunmasız bedenleriz, iletişim kurmak ve en temel düzeyde birbirine yakın olmak, yani birbirimizle hareket etmek isteyen bedenleriz. Tüm deneyim bununla yani hareket halindeyken hareket etme ve hareket etme kapasitesi ile ilgilidir. Dans içimizdedir ve aramızdadır (Curtis, 1988).

Overboe, 'kimlik politikasına' dayalı hak eşitliği yerine hem engellilik düzenlemesini hem de duyarlılığı onaylayan bir 'fırsat eşitliği' çağrısında bulunmaktadır. Ayrıca, "fiziksel, zihinsel ve duygusal engellilik ve sosyal, politik, ahlaki ve fiziksel çevremizin tezahürleri bizi etkilemeye devam edecek, ancak doğrulanmış bir deneyime dönüşecek olan kimlik" kavramını değiştireceğine inanmaktadır (Overboe, 1999).

Bu bilgiler ışığında çalışma, kuramsal olarak Pierre Bourdieu'nun düşüncelerine dayanmakta ve sosyolojik çözümlemelerinde çoğunlukla temel aldığı kavramlardan biri olan 'strateji' üzerinden şekillenmektedir. Bu çalışma, engellilerin gündelik hayat koşulları ile mücadeleleri içerisinde bir sosyal aktivite olarak dansı 'Wheelchair Dancing' örneği üzerinden ne şekilde ve nasıl deneyimlediklerini anlamaya odaklanmaktadır.

2. YÖNTEM

Çalışma, sosyolojide kullanılan nitel araştırma yöntemine dayanmaktadır. Nitel araştırmalar, sayıca fazla yöntem ve kaynak kullanarak, insan deneyimlerine yönelik sözlü ve yazılı anlatımları ya da kayıtları incelemektedir. Tek bir nitel araştırmada, birçok veri toplama tekniği kullanılabilir (Punch, 2014: 165).

Bir ya da birçok metnin içindeki sözcüklerin, kavramların, temaların, deyimlerin, karakterlerin veya cümlelerin varlıklarını belirlemek amacıyla içerik analizi kullanılmaktadır. Metnin var olmadığı koşullarda, örneğin konuşmalar, görüşmeler gibi sözlü herhangi bir iletişim aracı kullanılması gerektiği zaman bunlar yazıya aktarılmaktadır (Seggie ve Bayyurt, 2015: 254). Çalışmada teknik olarak iki yol izlenerek hem içerik analizi hem de derinlemesine görüşme ile verilerin betimsel analizi yapılmaktadır. İçerik analizinde görsel materyaller ve yazılı basın gibi dokümanlardan elde edilen veriler kullanılmıştır.

İnsan bilimciler için belge kadar metinler, filmler, teyp kasetleri aynı zamanda aletler, binalar, sanat eserleri de önem taşımaktadır. Bu materyaller çokluğu araştırma planının öncelikli temel avantajı olmaktadır. Bu klasik yöntem testler ve davranış gözlemleriyle girilemeyen kapıları açmakta, materyallerden sonuç çıkarılmasını sağlamaktadır (Mayring, 2011: 51-52).

İçerik analizinde internet kaynaklı dokümanlardan, betimsel analizde ise Wheelchair Dancing Project üyesi üç kişi ile derinlemesine yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen verilerden yararlanılmaktadır. Çalışmanın örneklemini oluşturan Wheelchair Dance Project (Tekerlekli Sandalye Dansı Projesi), İzmir ilinde oluşturulmuş fiziksel engelli bireylerden oluşan bir dans grubudur. Araştırmanın örneklemini bu dans grubuna üye fiziksel engelliler oluşturmaktadır. Toplamda 15 kişi olan gruptan 3 kadın ve 1 erkek ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Medeni durum olarak 2 kişi bekar ve 1 kişi boşanmış kadın ve 1 bekar erkek katılımcı bulunmaktadır. Katılımcıların hepsi Karşıyaka ilçesinde ikamet etmektedir.

Çalışmanın verileri, 2020 yılından öncesine ait, süresi geçmiş zaman olarak belirtilen 2018 yılında toplanarak tamamlanmıştır.

3. BULGULAR

Nitel araştırmada analitik teknik olarak veriler içinde temalar ve örüntüler oluşturulmaktadır. Böylece olaydan olaya, ortamdaki ortama, durumdan duruma değişebilen kategorilerin veya temaların nasıl keşfedildiği bilinebilmektedir (Glesne, 2014: 259). Bu doğrultuda verilerden elde edilen bulgular; 1) Gündelik Hayat, 2) Engellilik ve Strateji, 3) Wheelchair Dancing Project olarak belirlenen temalar çerçevesinde değerlendirilmektedir.

3.1. Gündelik Hayat

Modernite ortaya çıkışı ile gündelik hayat ve anlam pratikleri üzerinde büyük bir dönüşüme yol açmıştır. Bu dönüşüm geç modernleşen ülkelerde modernleşme kaygısı ve öz kültürü koruma çabasını beraberinde getirmiş, geçmişi siyasal alanda çok önemli bir konuma yerleştirmiştir. Bu süreçte geç modernleşen ülkelerde, modernleşme sürecine yönelik kutuplaşmalar ve siyasal ayrımlar gündeme gelmiş, geçmiş üzerinden söylemselleştirilmiştir. Modernleşmenin radikal eğilimler sergilediği günümüzde, modern anlam pratikleri çözülürken modernitenin gündelik hayatı belirleme kabiliyeti artarak devam etmektedir. Bu süreçte kimlik, aidiyet ve kültüre yönelik talepler küresel ölçekte önem kazanmıştır. Aynı biçimi ile gecikmiş modernlik olgusunu yaşayan bir ülke olarak Türkiye anlam ve geçmiş üzerinden siyaset ve söylem üretirken, gündelik hayatın şekillenmesine yönelik dönüşümler ve gelişmeler gözden kaçmakta, arka planda kalmaktadır (Aydoğan, 2013).

Gündelik hayat deneyimi olarak dans bireylerin hayatlarında önemli rol oynamaktadır. Müziğe benzer bir şekilde, bilişsel anlamda eşlendiği “an” durumu hatırlatan unsur olmaktadır. Bir bakıma, o anın ya da durumun yaşandığı “geçmiş” zamana geri dönüşü sağlamaktadır. Geçmişle ilgili bu yolla gerçekleşen etki, dansın hem o an hem de geçmiş hisleri geri çağırmadaki becerisiyle ilgili olmaktadır. Böylelikle dans müzik eşliğinde anıların geçmişin yörüngesinde üretilmesine yardım ederek gündelik hayat deneyimine katkı sunmaktadır. Böylelikle geçmişin bir parçası olmakta ama aynı zamanda günümüzle de eşleşmekte ve bu nedenle duygusal bütünsellik oluşturarak daha geniş bir etkileşim simgelenmektedir. Müzikle birlikte tek beden gibi olan dans, bilişsel düzeyde eşlendiği insanlardan, olaylardan ve sahneler gibi diğer unsurlardan beslenmekte ve varlığını ortaya koymaktadır. Bu noktada dans, müzikle birlikte anılar inşa eden bir ilişkiler sisteminin “gösterge”si olma özelliğini taşımaktadır (Çerezcioglu, 2013: 163).

Bu göstergelerden birini de engellilerin gündelik hayat deneyimleri oluşturmaktadır. Bu deneyim örneklerinden biri görüşülen bir kadın katılımcı tarafından aşağıda belirtilmektedir:

“Hep söyle aslında bütün ailelerde olan şeydir engellileri koruma duygusu. Aslında önlere koyduğu çok büyük bir engel. Yaaa sonuçta onlarla beraberkende düşüyoruz. Ne bileyim acı yaşıyoruz, üzüliyoruz. Yani dışarıda da yaşamımızın hiçbir değişikliği kalmıyor. Yani onlar bizi ne kadar korumaya çalışsalar da aynı şeyleri onların yanındayken de yaşayabiliyoruz... Belirli bir süre kendimi buraya alıştırmaya çalıştım. İşte nasıl faydalı olabilirim? Neler yapabilirim? Sonradan fark etmeden öğrendiğimi gördüm. Bir şeylerle uğraşalım arkadaşlara bunu söyledim” (Kadın, 31, Bekar).

Bu açıdan gündelik hayatta engellilerin bu deneyimleri kültürden ziyade kültürlenme olarak ifade edilebilir. Yani, kültürlenme sürecini dans üzerinden deneyimleyen bireylerin bağımsız “bir kendilik olarak kültür”den değil doğal durumdaki bir varlığın sahip olduğu potansiyelin dışarıdan müdahale sonucunda açığa çıkmasıyla kendini-aşması olarak nitelendirmek gerekmektedir. Doğal durumdaki şey kendini kültür yoluyla ki burada dans olarak belirlemekte, aşmakta fakat bu aşma potansiyeli de ona içkin olmaktadır. Dolayısıyla, kültürün en uygun nesnesi olan birey bünyesinde kusursuzlaşma potansiyelini en fazla barındıran varlık olmasıyla birlikte kültürleneceği nesnelere de kendisi yaratmaktadır (Başdaner, 2018: 91)

Gündelik hayatta insan davranışları ve eylemlerindeki değişiklikler anlaşılmadan veya incelenmeden toplumdaki sosyal ve ekonomik değişimleri anlamak biraz zor olmaktadır. Toplumun dönüştürülebilmesi için bireylerin kendilerini dönüştürmeleri ya da yeniden üretmeleri gerekmektedir. Bu anlamda yabancılaşma aşılarak birey haline gelme önemsenmektedir. Çünkü yabancılaşmadan kurtulmuş bireylerin oluşturduğu gündelik yaşam kişisel çıkarılardan daha önemli değerlerle biçimlenmektedir (Cantek, 2005: 10-11).

3.2. Engellilik ve Strateji

Birey, doğduğu andan itibaren kendisini kurulmuş bir yapı içerisinde bulmakta ve toplumsal uzamda nesnel yapılara doğrudan konumlandırılmaktadır. Habitus, bireye verdiği eylem yetisi sayesinde, bireyin varlığını idame ettirebilmesini ve kendisini yeniden inşa etmesini sağlamaktadır. Yalnız bu habitus, toplumsal uzamın kurallarından sapmaz tersine bu kurallarla dâhilinde kendisini oluşturur ve bununla birlikte bu toplumsal uzamı da dönüştürür.

Başka bir deyişle, “belirli bir çevrenin kurucu yapılarının habitusu, dayanıklı yapıları, değiştirilebilir düzenleri ve yapılandırma yapıları şeklinde işlev gören önceden düzenlenmiş yapılandırılmış yapıları üretmektedir. Pratiklerin ve temsillerin yapılandırılmasının ve oluşumunun ilkeleri olarak değerlendirdiği bu üretim sürecinde pratiklerin, habitus aracılığıyla oluşmaktadır. Bu pratikler eyleyicilere, sürekli değişen ve beklenmedik durumlarla mücadele edebilmesini sağlayan stratejiler sunmaktadır” (Dursun, 2018: 77-78).

Bütün toplum tiplerinde bilinçli olarak geliştirilen stratejiler ve hesaplı olmayan stratejilerin etkisi görülebilmektedir. Bu yüzden “strateji” içinde yaşanan dünyayı şekillendirmekte çoğu kez temel rol oynamaktadır (Çeğin, 2018: 428).

“Engelli ailelerine eğitim verilebilir. Kendilerine aynı zamanda kişisel gelişim eğitimleri verilebilir. Kendilerini gerçekleştirebilmeleri için sanatsal faaliyetler yapılabilir. Yani mesela tutturmuşlar meslek edindirme, klasik şeyler. Yani bundan ziyade kendini gerçekleştirdiği bir sanat, bir resim, duygu ile alakalı bir şey, kendini ifade edebileceği bir şey, müzik, dans olabilir. Engelliler dans edemez diye bir kaide yok ki. Yani engelliler dans

edemez mi? Dans aslında hissetmektir. Yani bütün hücrelerinde o dansı hissetmektir. Osho der: 'dansın içerisinde olun' der mesela” (Kadın, 34, Boşanmış).

Bedenin içeriğini kapsayan ya da nesneleştirilen özellikler, böyle bir türden ilksel dil işlevi görmektedir. Bütün kendini sunma stratejilerine karşın, bu dil, ötekiler tarafından konuşulmanın ötesinde insanı konuşur. Böylece ürün ya da hizmetlerin her açıdan eşitsiz dağılımı, simgesel bir sistem diğer bir deyişle ayırt edici işaretler sistemi olarak bir eğilimi göstermektedir (Bourdieu, 2014: 200).

3.3. Wheelchair Dancing Project

Wheelchair Dance Project/Tekerlekli Sandalye Dans Projesi, engelsiz dans projesi olarak bilinen ve 2013 yılından bu yana faaliyetlerine devam eden bir projedir. Ekip içerisinde yer alan bütün dansçılar, katkı sunan müzisyenler ve eğitmenler bütünüyle gönüllülük bilinci temelinde projede yer almaktadırlar. Proje, bilinçli bir toplum anlayışına katkıda bulunmak için uygun koşulların sağlanmış olacağı tüm etkinliklere katılım sağlayarak çalışmalarına devam etmektedir. Üniversiteler gibi eğitim kurumlarının davetleri, temsil edilecek sahne ve alanların koşullarının engelsiz olması koşulu değerlendirilerek kabul edilmektedir. Bu anlamda, İzmir Büyükşehir Belediyesi, sosyal projeler merkezi çalışma alanı ve temsil tarihlerinde ulaşım hizmetini sağlamaktadır (Wheelchairdanceproject, 2018).

“...toplumsal gelişmeye katkıda bulunan 'sıra dışı kişilerin olağanüstü öykülerini' anlattığı 'Fark Yaratanlar' programının dokuzuncu sezonunun altıncı Fark Yaratan'ı, bedensel engelli bireylerden oluşan dans grubu, Wheelchair Dance Project oldu” (Hürriyet, 2018).

Şekil 1: Sevgiyi üretip sunuyoruz

Bu konuya ilişkin Wheelchair Dance Project/Tekerlekli Sandalye Dans Projesi'nde yer alan bir erkek dansçının gazeteye verdiği demeç şu şekildedir (Hürriyet, 2018):

“...ben bir yıla yakın provaları ve çalışmalarını dans etmeden izledim. Buradaki büyüye bir yılın sonunda daha fazla dayanamayıp kapıldım. İki yıldır ekibin bir parçası olarak dans ediyorum. Buradaki güzellik, kazanmanın ve kaybetmenin olmaması. Rakip yok, yarışma yok. Sadece dans ediyoruz. Kendimiz, çocuklar ve insanlık adına ortak değer üretiyoruz... İnsanları 'neden' sorusundan uzaklaştırıp 'nasıl' sorusuna teşvik ettiğimizi hissedebiliyorum. Artık 'Neden engellisiniz?' demiyorlar. Sorgulamadan çözüm arayışı içine giriyorlar... Wheelchair Dance Project iyi ki var ve iyi ki ben buradayım.”

Burada sözü geçen “Kendimiz, çocuklar ve insanlık adına ortak değer üretiyoruz” ifadesi sosyolojik bağlamda anlam ifade etmektedir. Çünkü engelli birey toplumsallaşma olarak dansı kendini yeniden inşa etmekte bir strateji aracı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, fiziksel engelli bireylerden oluşan Wheelchair Dance Project/Tekerlekli Sandalye Dans Projesi'nde, eğitmenler ve müzisyenler de dâhil olmak üzere herkesin gönüllü olarak görev alması önem taşımaktadır (Hürriyet, 2018). Projede, Türkiye'de ilk kez İzmir ilinde başlarda küçük bir grup ile başlayıp sonrasında giderek sayısını artırma hedefi gerçekleştirilmekte olup faaliyetlere devam edilmektedir.

Proje, 28.01.2018 tarihinde 18.15 yayın saatinde CNN Türk kanalında Sabancı Vakfı'nın katkılarıyla yapılmış olan “Fark yaratanlar” programında 21 dakika 24 saniye süren yayında ekrana taşınmıştır. Projenin amacı olan fiziksel engelliler ile farkındalığı artırmak için gerçekleştirilen bu programda özellikle çocuklarda da farkındalık oluşturulmasına yönelik çabaların ön plana çıkarılması dikkat çekmektedir. Sahne, ışıklar, dekor, dans, uyum gibi görüntüler, sanatın dansla ve dansın engelli

bireylerle bütünleşmesi, bir nevi “armoni” olarak sunulmaktadır (CNN, 2018). Proje’nin 2013 yılında kurulmasının öncülüğünü yapan eğitmenin CNN Türk kanalında yayınlanan “Fark Yaratıcılar” adlı programda” projeye ilişkin kuruluş ve gelişim aşamasındaki görüşlerini şöyle dile getirmektedir:

“2013 yılında, sosyal projeler merkezinde “Engelsiz İzmir” kongresi için bir etkinlik düzenleniyordu. Bu etkinlik içinde bedensel, ortopedik engellilerle ilgili acaba bir dans projesi yapılıp yapılamayacağı sorulduğunda seve seve kabul ettim ben bunu. Oradan önce ilk dansçıları seçtik biz dansçı adaylarını daha doğrusu. İki ay boyunca haftada bir gün çalışacağımızı ilettim ben kendilerine. Seve seve kabul ettiler çünkü burada asıl amaç aslında ortopedik engelli bireyleri, protez kullanan bireyleri ya da yürüme engeli olan bireyleri dans ettirmek değil de ben acaba öğretebilir miyim? Onu birazda çözmekti. Biraz da benim açımdan esas amaç buydu çünkü Devlet Opera Balesinde de konservatuvarda da koreograf öğretmeni olarak çalıştığım için benim için zaten ana mesleğim bu. Ama çok farklı bir durum şimdi bu tekerlekli sandalye kullananlara dansı öğretebilmek. Onların öğrenebileceğinden emindim ben açıkçası proje böyle başladı.”

Bilinçli bir toplum oluşturmak hedefiyle yola çıkan proje ekiplerinden biri olarak grubun piyanistinin yine yukarıda belirtilen CNN Türk programına verdiği demeçten bir kısım aşağıda şu şekilde ifade edilmektedir:

“Ben bu projenin içindeyim. Aslında dansçı olarak da içinde olabilirdim ama piyanist olarak canlı birkaç performansımız geliştirdi. Benim projeye desteğim aslında kişi olarak ama ulaşabildiğim her yerde daha fazla kişiye ulaşmaya çalışıyoruz... Aslında herkes nasıl dans ediyorsa onlar da öyle dans ediyor. Çünkü onlar, hepimizden farklı bir yaşamları var doğru ama onlara şehri paylaşabileceğimiz, dünyayı paylaşabileceğimiz bir ortam yaratıldığında hepimiz, her şeyi birlikte yapabiliriz. Dansı da, sanatı da, şiiri de, şarkıyı da, sporu da...”

Dans etmek üzerine inşa edilmiş olsa da bu projenin, esasında daha derinlerde sadece “dans etmek” eylemini gerçekleştirmekle kalmayıp toplumun belki de en unutulmuş yanı olarak kalan “çocukluk” sürecinde eksik olan yönlerin tamamlanmasında oldukça etkili bir strateji olarak ne kadar da iyileştirici bir rol oynadığını kadın dansçı CNN Türk programında sözleriyle şu şekilde ifade etmektedir:

“Çocukluğumdan beri bir hayalim vardı. Müzikle dansı çok seviyorum fakat söylediğim gibi benim için sadece bir hayaldi. Hayal olduğu için bunu çok fazla insanla da paylaşmıyordum. Çünkü benim için çok imkân olan bir şey değildi. Bir tekerlekli sandalyeyle çıkıp bir sahnede olmak dansla birlikte tabii çok imkân dahilinde değildi benim için. Daha sonra bu proje ile tanıştım ve öncelikle projenin benim için anlamı bir hayalimi gerçekleştirmiş oldum. Bir sahneye çıkıyorsunuz ve insanlar tarafından alkışlanıyorsunuz ve çok güzel şeyler duyuyorsunuz ve güzel tepkiler alıyorsunuz ve insanlar sizi yavaş yavaş tanımaya başlıyorlar. Bana en büyük katkısı bu aslında”

Çalışmada, katılımcı olarak görüşme yapılan kadın dansçılardan biri, yukarıda geçen ifade de olduğu gibi bir hayalin bedenine engel hapsedilemeyeceğini adeta haykırır gibi ifade edişini aşağıdaki sözler aracılığıyla görmek mümkün olmaktadır.

“Mesela ben tüplü scuba diving yani tüplü dalış da yaptım engelli olmak bazı şeyleri engel değil aslında spor da yapabilirsiniz. Yani herkesin yapabileceği bir spor dalı mutlaka var yani spor ile yapabilirsiniz tiyatrodan edebilirsiniz Hanı ben aslında hepsini denedim diyebilirim. Hanı ben kas hastası olduğum için benim kol kasında güçsüz ama ben gene de pes etmedim” (Kadın, 34, Boşanmış).

Projede, konservatuvarda öğrenci olan 12-18 yaş arasındaki çocukların olması fiziksel engelli bireylerle çalışmalarını açısından geleceğe yönelik tekerlekli sandalyeye bakışlarında bir engel olmadığı düşüncesinin oluşturulması amacı da oldukça önem taşımaktadır. Bu doğrultuda CNN Türk “Fark yaratıcılar” programında düşüncelerini ifade eden bir çocuk ve gruba ilk dahil olan erkek dansçının sözleri aşağıda sırasıyla aktarılmaktadır:

“Çok güzel bir duygu. Tekerlekli sandalyenin hiçbir zaman engel olmadığını anladım ve her zaman onlarla dans etmek istediğim bir duygu bu. Hayatımın bir parçası oldu artık yani Wheelchair Dance Project benim için çok değerli. Duygularımı ifade edebilmeyi kazandırdı dans ederken yani. Dansın duygularıyla yapmayı kazandırdı.

“Projeye 2010 yılında ilk dahil olan dansçılardan bir tanesiyim. Projeyi...hoca sayesinde tanıdık. Ben aynı zamanda tekerlekli sandalye basketbol oynuyorum. İdmanımıza

geldiğinde böyle bir projeden bahsetti. 2013 yılında başladık. 5 kişi ile başladık. Bugün 15 kişiyiz. Sosyal medyayı çok aktif kullanıyoruz. Bu anlamda genel olarak sosyal medya üzerinde ulaşıyoruz. Artı okulların davetlerine özellikle katılmayı tercih ediyoruz. Çünkü çocuklardan bizim beklentimiz çok fazla. Esasında projenin amaçlarından biri çocuklara ulaşmak ve çocukların birçok şeyi değiştireceğine inandığımız için özellikle okullarda bunları duyurmaya çalışıyoruz ve bunun etkisini çok fazla görüyoruz ve çok fazla geri dönüşler alıyoruz... Ben dans etmeyi seviyorum bunu ayakta yapamadığım için tekerlekli sandalyede çok daha fazla aktif dans edebiliyorum... Burada üç saat dört saat prova yapıyorsunuz... Bedeninizi çok daha fazla kullanıyorsunuz. Bu anlamda fizik tedavi kısmı bile var yani bu işin”

Toplumda bir ağ gibi yayılan haberdar olma/etme durumunun sonucu olarak gerçekleşen etkileşimin dezavantajlı gruplar açısından bir fırsata dönüşmesi söz konusudur. Bir sosyal ortama girildiğinde her birey için geçerli olan ortama ayak uydurabilme olarak da ifade edilebilecek “uyum” durumu projede yer alan dansçılar için de ilk etapta deneyimlenen duygulardan biri olmaktadır. Öncesinde gruba “yabancı” olarak adım atan birey etkileşim, iletişim ve zaman üçlüsü etrafında dönen döngüdeki süreç esnasında ilk günkü duygularını kırarak sosyal bir varlık olma durumunu fiziksel olarak hem kendisi gibi olan hem de kendisi olmayan ötekilerle sosyalleşme bazında tecrübe etmektedir. Bu duruma ilişkin CNN Türk programında dile getirdiği sözleri aşağıda belirtilmektedir:

“Projeye 2015 yılında başladım. Nisan ayıydı sanırım. İlk kuzenim geliyordu ve hani onun bahsetmesi üzerine dahil oldum. İlk gün geldiğimde deneme amaçlı gelmiştim. Aslında tereddütlerim vardı yapabilir miyim yapamaz mıyım ama hani bu ortama girdikten sonra çıkması benim için çok zor olacak. Çünkü herkes olduğu gibi ve samimi. Daha sonra devam etmeye karar verdim ki hayatımda verdiğim en iyi kararlardan biriydi belki de. 2015 yılından beri devam ediyorum. Şimdilik her şey güzel gidiyor ve şimdi 15 yaşındayım. Henüz diğerlerine göre daha küçüğüm ve bu yaşta onlarla tanışma fırsatını kazanmış olmam bence çok iyi bir şans. Sahneyi daha önce tatmamıştım hani bu şekilde. Bu duygu paha biçilemez bence. İnsanlara bir şeyler veriyor olmak, bir şeyler hissettiriyor olmak, aynı anda bir şeyleri yaşıyor olabilmek çok güzel bir duygu”

Proje kapsamında grup üyeleri erişilebilirlik anlamında engeli olmayan ve uygun koşullar içerisinde hazırlana her türlü platformda boy göstermeye devam etmekte ve bu anlamda toplumsal katkı sunmaya devam etmektedir. Görüşülen kadın dansçılardan biri erişilebilirlik konusuna ilişkin düşüncelerini şu sözlerle dile getirmektedir:

“Bize uygun, düz, mimari engeli olmayan bir yer var orada dans ediyoruz. Haftada bir gün güzel günlerde, güzel gecelerde çıkıyoruz falan. Kadın erkek modern dans yani” (Kadın, 35, Bekar).

Projeye hayat veren ve başlamasında öncü isim olan dans eğitmenin, dans aracılığıyla sadece toplumda varlıkları unutulmuş bireyleri yaşama bağlama noktasında bir strateji değil aynı zamanda kendisini de kendisinden bedensel olarak farklı ve belki de engelli olmayan bireylerle karşılaştırıldığında hiç de farklı değil dercesine bir duruma getirildiğine ve kendisini de bu anlamda yeniden inşa ettiğine dair ipuçları vererek programda ifade ettiği sözleri şöyle olmaktadır:

“Çok enteresan ben onların hayatlarına dokunmuş gibi değil de onlar benim hayatıma dokunmuş gibi hissediyorum. Çünkü benim için en büyük amaç aslında işe yarar olmak. Ama dediğim gibi bana öğretmeyi öğrettiler. Bedensel farkındalığı öğrettiler. Siz bakmayın ben onlara dans öğrettim sadece. Bu zaten benim mesleğim. Ben zaten öğretmenim. İster bedensel engelli olsun ister çocuk olsun ister yaşlı olsun benim için hiç fark etmez. Şimdi biz huzurevine de gittik. Oradakileri de dans ettirdik. Ana mottomuz zaten Wheelchair Dance Project sadece dans ettirir. Bizim başka hiçbir amacımız yok. Bir getirisi götürüsü olmaz mı hiç bilmiyoruz ama biz mutluyuz. Dediğim gibi biz mutluyuz. Ama aramızdan bir kişi gelemediği zaman hakikaten kaygılanıyoruz ve özlüyoruz birbirimizi. Çok birlik ve beraberliğin önemli olduğu bir noktadayız aslında.”

Hem günümüz hem de gelecek için köprü kurarak toplumdaki önyargıların kırılmasına önayak olmak amacıyla gerçekleştirilen bu projede, bedenin fiziksel olarak bir engele sahip olmasının başarı konusunda sıkı çalışma ile aslında istenilen hedefe ulaşmak için mâni olmadığı ve engelli olmayan bireyler gibi hatta daha fazla enerji ve disiplin ile istenilen noktaya ulaşılacağı dans eğitmeninin programda ifade ettiği şu sözlerle görebilmek mümkün olmaktadır:

Disiplin çok önemli, aynı saatte gelip belirli saatlerde dönmek çok önemli, dikkat çok önemli, çalışmak çok önemli, başarıya ulaşmanın çalışmadan çok mümkün olabileceğini zannetmiyorum ben. Bu sebeple bu projede de çok çalıştık.”

Hem saha araştırması sonucunda aktarılan görüşme örneklerinde hem de dokümanlardan elde edilen verilerin bulgularında görüldüğü gibi bu proje engelli bireylerin gündelik hayatlarında dansı hayata tutunma biçimi olarak gerçekleştirdikleri strateji olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. SONUÇ

Sonuç olarak çalışmanın bulguları, “Gündelik Hayat”, “Engellilik ve Strateji” ve “Aktivite ve Dans: Wheelchair Dancing Project” olarak beirlenen üç tema ile anlamlandırılmakta, yorumlanmakta ve değerlendirilmektedir. Gündelik hayatta engelli bireyler, sahip oldukları potansiyelin dışarıdan müdahale sonucunda açığa çıkmasıyla kendilerini dans aracılığıyla aşmaktadırlar.

Bu durum toplumun dönüştürülebilmesi için engelli bireylerin kendilerini dönüştürmeleri ya da yeniden üretmelerini gerektirmektedir. Bu nedenle ‘dans’ kendilerini dönüştürme ve yeniden üretmede önemli bir katalizör rol oynamaktadır. Engelli bireyler gündelik hayatlarında bir strateji olarak dansı deneyimlemektedirler. Böylece toplumda birey olarak engelliliğin yeniden inşası dans aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve birey olarak gündelik hayatta toplumsal varlığını devam ettirebilmektedir.

Wheelchair Dance Project/Tekerlekli Sandalye Dans Projesi, engelli bireylein dans aracılığıyla sosyalleşmesinin en somut örneğini teşkil etmektedir. Bu çalışmada en çok ön plana çıkan esas husus, projenin “engelli birey” ve “çocuklar” arasında bir köprü kurarak hem şimdiki zamana hem de gelecek zamana dokunarak hem kendine özgü hem de bir o kadar hassas şekilde meselenin derinlerine inebilmesi ve farkındalık oluşturmak adına “armoni” kullanarak toplumu bilinçlendirmenin farklı stratejilerle gerçekten mümkün olabileceği umudunu yeşertebilmesinde yatmaktadır. Gerek saha araştırması gerekse bu proje ile ilgili dokümanlarda engelliler için yapılan bu projenin sosyolojik bağlamda topluma hiç azımsanmayacak değerde katkısının olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Albright, A. C. (2001). Strategic Abilities: Negotiating The Disabled Body in Dance. (Ed. A. Dills and A. A. Cooper). *Moving History/Dancing Cultures: A Dance History Reader* In (p.56-66). Middletown: Wesleyan University Press.
- Aydoğan, D. (2013). Gündelik Yaşam Pratiklerinde Anlamı İnşa Eden Toplumsal Dinamikler. *Sosyoloji Dergisi*, 28, 1-18.
- Başdaner, O. (2018). Georg Simmel: Gündelik Hayatın Ayrıntıları. (Ed. A. Esgin ve G. Çeğin). *Gündelik Hayat Sosyolojisi İçinde* (s.69-102). Ankara: Phoenix.
- Benjamin, A. (2002) *Making an Entrance: Theory and Practice for Disabled and Non-Disabled Dancers*. London: Routledge.
- Bourdieu, P. (2014). *Eril Tahakküm*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Cantek, L. (2005). Gündelik Yaşam ve Basın (1945-1950) Basında Gündelik Yaşama Yansıyan Tartışmalar, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), (Doç. Dr. Murat Güvenir), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Certeau, E. (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Curtis, B. (1988). Exposed to Gravity. (Ed. A. Cooper Albright and D. Gere). *Taken by Surprise: A Dance Improvisation Reader* In (p. 13-21). Middletown: Wesleyan University.
- Çeğin, G. (2018). Gündelik Hayatın Kavranışı İçin Pierre Bourdieu’nun Kavramsal Repetuarının Verimlilikleri ve Sınırlılıkları. (Ed. Esgin, A. ve Çeğin, G.). *Gündelik Hayat Sosyolojisi İçinde* (s. 405-430). Ankara: Phoenix.
- Çerezcioğlu, A. (2013). Popüler Müzik ve Gündelik Yaşam Deneyimi. *Folklor/Edebiyat*, 19(75), 159-172.
- Communitydance (2009). Re-Constructing The Image of the Disabled Performer. <https://www.communitydance.org.uk/DB/animated-library/re-constructing-the-image-of-the-disabled-performer?ed=14051> adresinden 20.09.2020 tarihinde erişildi.
- CNN Türk (2018). Tazelenme Üniversitesi ve Wheelchair Dance Project’in Hikâyesi, Fark Yaratanlar. <https://www.cnntrk.com/tv-cnn-turk/arsiv/fark-yaratanlar/tazelenme-universitesi-ve-wheelchair-dance-projectin-hikayesi> adresinden 24.09.2020 tarihinde erişildi.

- Dursun, O (2018). Toplum Pierre Bourdieu ile Düşünmek, *Global Media Journal TR Edition*, 8(16), 68-123.
- Elias, N. (2008). *Zaman Üzerine*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Glesne, C. (2014). *Nitel Araştırmaya Giriş*, (Çeviren: A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Güven, F. (2008). Kadınlığın İnşa Otoriteleri. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(15), 400-414.
- Hürriyet. (2018). “Fark Yaratanlar” <http://www.hurriyet.com.tr/wheelchair-dance-project-40700324> adresinden 10.08.2020 tarihinde erişildi.
- Koppers, P. (2003). *Disability and Contemporary Performance*. New York: Routledge.
- Lefebvre, H. (2010). *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. ve Regulier, K. (2005). “Gündelik Hayat ve Ritimleri” <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/3326/gundelik-hayat-ve-ritimleri#.XLM4tTAzbIV> adresinden 01.09.2020 tarihinde erişildi.
- Mayring, P. (2011). *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*, (4. Baskı). (Çev. A. Gümüş ve M. S. Durgun). Ankara: BilgeSu.
- Mcgrath, E. (2013). “Beyond İntegration: Reformulating Physical Disability in Dance”. <https://uobrep.openrepository.com/bitstream/handle/10547/323750/eimirmcgrath.pdf?sequence=1> adresinden 29.08.2020 tarihinde erişildi.
- Overboe, J. (1999). Difference in Itself: Validating Disabled People’s Lived Experience. *Body and Society*, 5(4), 17–29.
- Panaogiotara, B. (2007). *Dance & Disability: A Research on Inclusive Dance Education & Training in Greece, Netherlands, Sweden & the UK*. <http://www.idancenetwork.eu/wp-content/uploads/2019/03/iDance-Research-2.pdf> adresinden 07.08.2020 tarihinde erişildi.
- Punch, K. F. (2014). *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, (3. Baskı). (Çev. D. Bayrak, H. B. Arslan ve Z. Akyüz). Ankara: Siyasal.
- Seggie, F. N. ve Bayyurt, Y. (2015). *Nitel Araştırma*. İstanbul: Anı Yayıncılık.
- wheelchairdanceproject. (2018). Wheelchairdanceproject <http://www.wheelchairdanceproject.com/about.html>. adresinden 01.07.2020 tarihinde erişildi.
- Zitomer, M. and Reid, G. (2011). To Be or Not to Be—Able to Dance: Integrated Dance and Children’s Perceptions of Dance Ability and Disability. *Research in Dance Education*, 12(2), 137-156.